

[0118]

OM IN NIJE STAVERING
It lûdsysteem fan de konsonanten

Us skema fan de bylûden (útsein *l* en *r*) bout op en is hast krekt itselde as dat prof. Fokkema yn it Frysk Jierboek 1938 opsteld hat. Inkelde punten freegje in neijere taljochting en fordigening (Foar de stavering fan de foarbylden sjoch U.W. VII, s. 37):

1. Yn de rige liplûden ûnderskiedt Fokkema: *p*, *b*, *f*, *v*, *w* en *m*. Dat mei foar it hollânsk opgean, yn it frysk doocht tinkt my it ûnderskie *v-w*, sa't Fokkema dat makket, net; foar it frysk jildt net it forskil fan oan de iene kant de (labiodentale) *v* yn *draave* en oan de oare kant de (labiodentale) *w* yn *wreed* en de (bilabiale) *ũ* yn *swart* en *suargje*. Ik ha der yn myn artikel oer de fokalen (U.W. VII, s. 38) op wiisd, dat der foneemforskil bistiet tusken de *w* fan *wart* en de *ũ* fan *huart*; neffens de útspraak fan oaren is dit ûnderskie der ek yn *wolle* - *wuolle*; forlykje ek *warre* en *uarre-(mem)*, *warder* en *uarder*, *waazen* en *huaazen*. Dêrfoaroer hear ik tusken de *v* yn *draave* en de (labiodentale) *w* yn *wreed* gjin inkeld forskil en it liket my, sjoen de posysje fan de *w* oan it wurdbigjin en dy fan de *v* „tusken klinkers . . ., na *r* gefolgd door een vokaal of *j*” (Fokkema, *Spraak.*, s. 33), ek gâns in toer ta om troch kommutaesje fonologysk forskil tusken *v* en (labiodentale) *w* oan to wizen. Mei mear

rjocht as *w* en *ũ* meije wy *w* en *v* as ien foneem sjen. Wy krije dan yn ús skema as liplûden: *p*, *b*, *f*, *w*, *ũ* en *m*. De *v* forfalt.

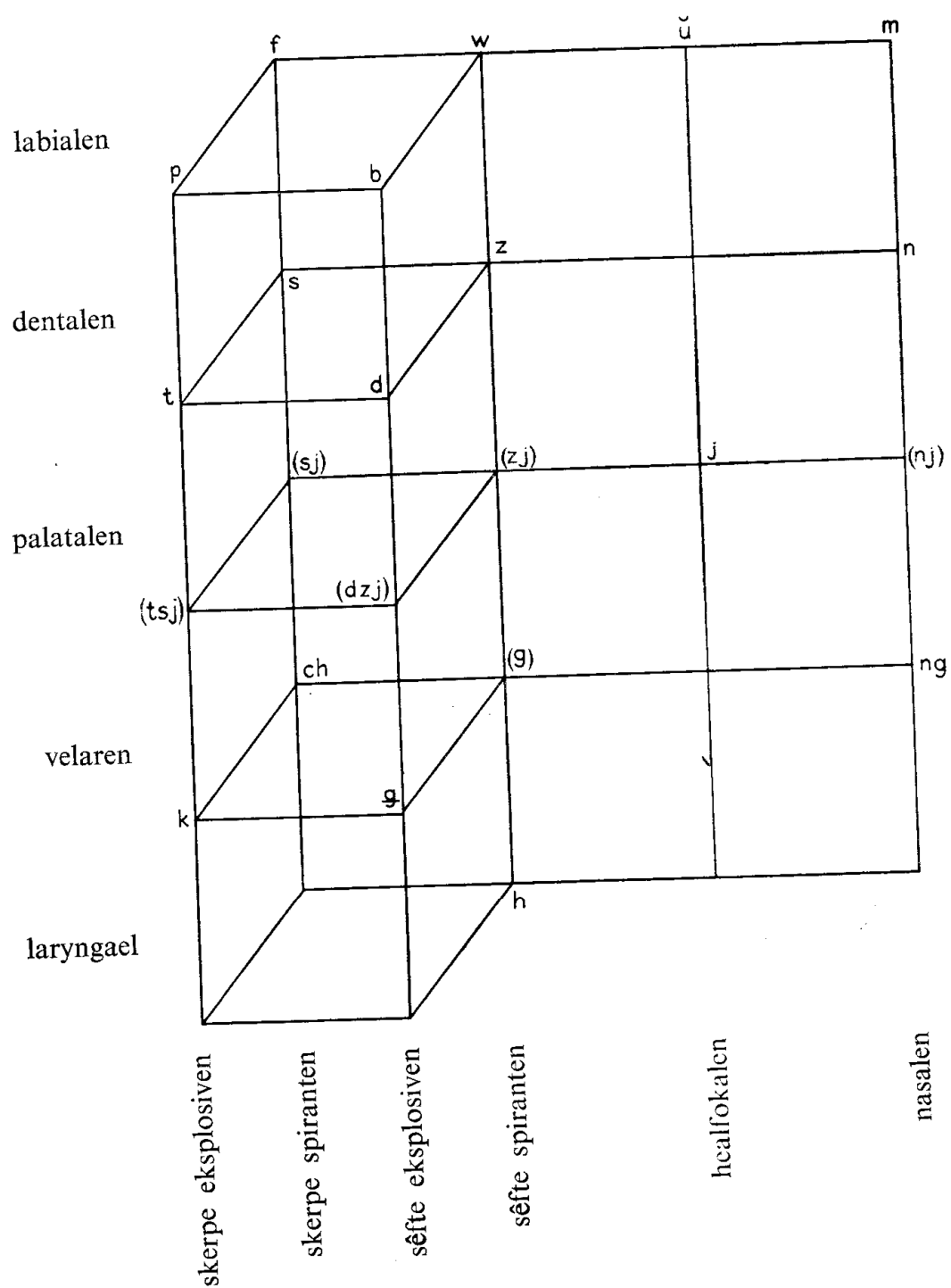
2. Wy hawwe ek it skift fan de palatale bylûden : *tsj*, *dzj*, *sj*, *zj*, *j* en *nj* fan Fokkema syn skema oernommen. Lykas Fokkema sels (Spraak., s. 32) leauwe wy, dat de letterkombinaesjes hjirby oer 't algemien tagelyk foneemkombinaesjes binne. Sipma (Ta it frysk I, s. 58) hat fan de kombinaesjes mei *j* inkeld de *nj* (fan *wenje*) yn syn skema opnommen. De nasalearring ynsté fan *n* yn sokke gefallen makket lykwols, dat wy hjir earder to meitsjen hawwe mei nasalearre fokael + *j* as mei in bylûd *nj*, lykas men yn it hollânsk wol treft. It is ek tige de fraech, oft wy foar it frysk wol in [ʃ]-lûd oannimme meije, lykas Hoekema (yn U.W. VII, s. 46) suggerearret. Yn it fryske *sjonge* hearre wy net it bylûd fan it frânske *chien*, mar de bylûdkombinaesje fan it frânske *sien*.

3. De stimhawwende spirant *g* komt net oan it begjin fan in wurd foar; dêr fine wy inkeld de eksplosive *g*. It liket my ta, dat eksplosive en spirante *g* yn it wurd wikselje kinne sûnder bitsjuttingsforskil (*heeger*, *haage*, *bergje*). Der is, tinkt my, gjin inkeld biswier tsjin om beide bylûden yn ien foneem gear to fetsjen. Yn it skema soed er dan it bêste passe as stimhawwend eksplosyf, mei in spirante fariant yn Inlaut.

4. Fokkema ûnderskiedt oan de ein fan in wurd tusken stimhawwende *b* en *d* (nei koarte fokael) en stimleaze *b* en *d* ("na een lange klinker, tweeklank, zwak betoende klinker of stemhebbende medeklinker"; Spraakk., s. 33). Op sa'n manier soe der dus forskil wêze tusken de einkonsonant yn *krob* en *rop*; *lid* en *lit*; *lead* en *leat*. Sels hear ik dat forskil net, likemin as Hoekema, dy't fan de *d* seit (U.W. VII, s. 46), dat dy "troch de âldere generaesje oan de ein fan in wurd noch útsprutsen waard (wurdt), mar fan ús al net mear." It ûnderskie oan de ein fan in wurd tusken 1. stimhawwende *b* en *d*, 2. stimleaze, mar sloppe *b* en *d*, en 3. *p* en *t* moat dus tinkt my forfalle. Oan 'e ein fan in wurd komme hjoeddedei inkeld de fonemen *p* en *t* foar, dy't op dit plak uteraerd minder krêftich sprutsen wurde as b.g. oan it begjin fan of midden yn in wurd. Dat lêste jildt ek foar de *f*, *s* en *ch* oan de ein fan in wurd.

5. De assimilaesje stelt ús allyksa, of leaver noch helte slimmer, foar problemen. Wy sprekke winliken út: *obdwaan*, *snúúwde*, *beweegber*, ynsté fan *opdwaan*, *snúúfde*, *beweechber*; en oan de oare kant: *hûcht*, *lêst*, *reeft*, *topke*, *syteamer*, en net: *hûgt*, *lêzt*, *reevt*, *tobke*, *sydkeamer*. (Foarbylden út Fokkema syn Spraakkunst, s. 34-35; de skriuwer tekenet by de *b* en de *d* lykwols oan, dat hja wol stimleas wurde, mar sêft bliuwe: mar is der wier forskil tusken de *b* yn *tobke* en de *p* yn *tâpke*?). De tsjinstelling tusken skerpe en sêfte bylûden wurdt yn sokke posysjes opheven. It seit himsels, dat de fonemen yn de sandhi lyksoartige neutralisaesjeforskynsels fortoane, mar in bistudearring hjirfan leit bûten it bistek fan ús artikelrige en is ek yn forbân mei it praktyske doel, dat wy ús hjir stelle, net needsaeklik.

6. Yn it frysk en yn it hollânsk wurdt yn de stavering nei koarte fokalen it bylûd fordûbele, bihalve nei *û*, *ú*, en *y* (holl. *oe*, *u(u)*, en *ie*). De fordûbeling fan it bylûd wol net sizze, dat it bylûd lang is - it frysk en it hollânsk kenne gjin lange bylûden - mar dat de foarôfgeande fokael koart is; op sa'n manier hâlde wy yn ús hjoeddeiske stavering it lûd útelkoar yn *nuttich* en *nuten*,

winne en wine, flammen en Flaming, helle en hele, rokken en roken, dogge en doge. Wy sizze dan ornaris, dat sokke koarte bylûden yn sletten wurdliiden steane, de langen yn iepen. Nei oanlieding fan de aparte posysje fan de *û*, *ú* en *y* datoangeande skriuwt Fokkema nou (Frysk Jierboek 1938, s. 39): “Koarte vokalen yn iepen klankgrepen steane b.g. yn: *hoepen, sprute en diken*. Bûten dizze trije komme koarte, foar safier ik wit, net iepen foar”. En even fierder (l.c., s. 40) skriuwt er, dat yn it nederlânsk “de *oe, ie* en *uu* altiten koart (binne), howol hja by de “lange” rekkene wurde, om’t hja yn iepen klankgrepen foarkomme kinne”. M.o.w. de koarte fokalen, dy’t in fordûbele bylûd efter har krije, soene yn in sletten „klankgreep” stean, dy mei in inkel bylûd efter har, yn in iepen „klankgreep” : it liket der in soad op, dat de staveringsstradysje fan fordûbeljen fan bylûd nei guon koarte fokalen en net-fordûbeljen nei guon oaren hjir in rol spilet foar it al of net iepen-wêzen fan in *klankgreep*. Dat wol jin ek dêrom wol oan, omdat de koarte lûden yn „iepen klankgreep” yn it hollânsk krekt dy lûden binne, dy’t yn sletten wurdliid skreaun wurde as gie it om lange lûden of diftongen : *uu, oe, ie*; de *oe* en de *ie* bliuwe ek yn iepen wurdliid sa stean. Grif ûnder ynfloed fan it hollânsk is it bylûd nei *ú, û* en *y* ek yn it frysk net fordûbele en de folgjende stap is, dat it iepen wurdliid fan de stavering nou yn de fonology in iepen klankgreep wurdt 1).

De saek wurdt der lykwols net ienfâldiger op, as wy Van Wijk syn Phonologie ('s-Gravenhage, Martinus Nijhoff 1939) rieplachtsje, dy’t op s. 38-39 de hollânske *ie, u* en *oe* mei alle lange fokalen en diftongen by de fokalen mei „loser Anschluss” rekkenet en de oare koarten by dy mei „fester Anschluss”. „Fester Anschluss” wol sizze, “dat de vocalen ... op het moment van hun volle kracht door de volgende consonant worden „afgesneden” en niet in open syllaben kunnen staan.” By „fester Anschluss” hat men neffens Van Wijk (l.c., s. 109) “steeds een gesloten syllabe; niet alleen: *zen-den, wet, mild, zend, worst*, maar ook *hebben*, met de lettergreepgrens in de *b*; dit is slechts één phoneem, maar doordat het over twee syllaben verdeeld is, is de dubbele spelling gerechtvaardigd.” By „loser Anschluss” kin men in iepen of in sletten wurdliid hawwe, b.g. *ra-den* en *raad*.

As de lêzer nou lykwols mient, dat er it wit, moat er Fokkema syn Beknopte friese spraakkunst (1948) ris opslaan op s. 24, dêr’t ûnderskaet wurdt tusken: „korte, scherp gesneden” fokalen (dus koarte fokalen mei „fester Anschluss”) en “lange, zwak gesneden” fokalen (dus lange mei „loser Anschluss”). By de “korte, scherp gesneden” fokalen rekkenet Fokkema nou *al* de *û, ú* en *y*. Fokkema liket yn dit opsicht dus fan bitinken foroare to wêzen. It feit, dat men yn it frysk (oars as yn it hollânsk) neist de koarte *û, ú* en *y* ek noch in korrespondearjende rige lange fonemen *ûû, úú* en *ii* hat, sil mooglik ta dizze foroaring yn opfetting bydroegen ha.

Nei dizze koarte eskapade yn de bihyplike problemen fan de “Silbenschnitt-gegensatz” is it mooglik wol treastryk om in pear rigels (yn oersetting) oan to heljen út Eli Fischer-Jørgensens Almen Fonetik (København 1951; stencille, net yn 'e hannel) s. 116: “Anschluss is sûnder mis in probleem, dat men net forwaerloazgje mei, mar it is net alhiel wis, dat de fonetyske biskriuwing, dy’t

1) Sjoch ek Sipma, Ta it frysk I, s. 63, opm. 3.

fan Sievers stamt, krekt is. Ont nou ta tagonklike sterktekurven foar it noarddútsk bifêstigje him net, hwat de fokael oangiet, faeks is it wêzentlike de ôf- of tanimmende krêft fan de folgjende konsonant." M.o.w. it is net sa frjemd, dat de learde skriuwers hwat wif foar it probleem oer steane. Wy sille it yn earsten mar op de yndieling yn Fokkema syn spraekkunst hâlde.

Tony Feitsma.